

9. איכה רבה (וילנא) פרשה ד סימן ג

מעשה שהיה באדם אחד בירושלים שעשה סעודה אמר לבן ביתו לך והבא לי קמצא רחמי, אזל ואיית ליה בר קמצא שנאיה, ... והיה שם ר' זכריה בן אבקולס והיתה ספק בידו למחות ולא מיחה מיד נפיק ליה אמר בנפשיה אילין מסביין יתבין בשלוותהון אנא איכול קרצהון ... קם הוא בליליא ועשאן כולן בעלי מומין בסתר, כיון שראה אותן הכהן הקריב אחרנין תחתיהון אמר ההוא שליחא דמלכא למא לית את מקריב אילין קורבניא... אמר ר' יוסי ענותנותו של ר' זכריה בן אבקולס שרפה את ההיכל,

10. משלי פרק כח פסוק כג

(כג) מוכים אדם אחר חן ימצא ממחליק לשון: רש"י

(כג) **מוכיח אדם וגו'** - על עבירות שבידו ומפרישו מהם: **אחרי חן** - לאחר זמן חן ימצא בעיניו יותר ממחליק לשון,

11. דברים רבה (וילנא) (פרשת דברים) פרשה א סימן ב

זה שאמר הכתוב (משלי כח) מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון, ר' פנחס בשם רבי חמא בר חנינא אמר מוכיח זה משה אדם אלו ישראל שנא' ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, מהו אחרי אמר הקדוש ברוך הוא בשביל להביאן אחרי חן ימצא זה משה דכתיב וגם מצאת חן בעיני ממחליק לשון זה בלעם שהחליק בבבאותיו וגבה לבם ונפלו בשיטתם,

12. דעת זקנים מבעלי התוספות דברים פרק א פסוק א

למה הדבר דומה לבן מלך שיש לו שני שרים אחד אוהבו ואחד שונאו האוהב אומר לו בני הזהר שלא תעשה עבירה שאביך מלך ודיין ואם ישמע לא יחוס עליך אלא ירהגך והשונא אומר עשה כל תאות לבך כי המלך אביך ואינך ירא משום דבר כך משה האוהב אמר לישראל השמרו לכם פן יפתה לבבכם. וכתיב וחרה אף ה' בכם וגו' אבל בלעם השונא אמר להם מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל וגו' ועשו כל תאות לבבכם

13. במדבר (פרשת בלק) פרק כג פסוק כא

(כא) לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלקיו עמו ותרעת מלך בו: רש"י

לא הביט הקדוש ברוך הוא און שביעקב, כשהן עוברים על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהן עוברים על דתו:

14. מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק כט

הוא היה אומר יש לך חבירים מקצתן מוכיחין אותך ומקצתן משבחין אותך אוהב את המוכיחך ושנא את המשבחך. מפני שמוכיחך מביאך לחיי העולם הבא והמשבחך מוציאך מן העולם:

15. בראשית רבה (וילנא) (פרשת ויגש) פרשה צג סימן י

אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה ... יוסף קטן של שבטים היה ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו, הה"ד ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו, לכשיבא הקדוש ברוך הוא ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא, שנאמר (תהלים נ) אויכך ואערכה לעיניך על אחת כמה וכמה,

16. שיחות מוסר מאמר פח

יש לתמוה היכן הוכיח כאן יוסף את אחיו, והרי כל דבריו היו "אני יוסף", ומיד: "ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו" ופרש"י: "מפני הבושה", ולפי המבואר בחז"ל הכוונה היא לבושתם מפני תוכחת יוסף, וקשה, וכי אמירת "אני יוסף" ותו לא לתוכחה תיחשב. ומכאן נלמד את מהות התוכחה, כי אין ענינה דברי כיבושין וייסור החוטא בלבד, אלא עיקר ענין התוכחה הוא להעמיד את החוטא על טעותו, ולהוכיחו כי דרכו ומעשיו מוטעין הם. ולכן אף דברי יוסף לאחיו "אני יוסף", דברי תוכחה הם, כי בזאת נוכחו האחים לדעת כי כל מחשבותיהם שחשבו עליו ועל חלומותיו, בטעות יסודם, כי הנה התקיימו כל חלומותיו ונתברר להם שהיתה זו נבואת אמת, ולא כמו שחשבו הם.

פרשת דברים - את אשר יאהב ה' יוכיח....

1. דברים (פרשת דברים) פרק א פסוק א

אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר ה' ידן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחרצת ודי זקב: רש"י

לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן, לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל:

2. דברים (פרשת דברים) פרק א פסוק ג

(ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל כל אשר צוה ה' אתו אלהם: רש"י

(ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש - מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה. ממי למד, מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה. אמר, ראובן בני, אני אומר לך מפני מה לא הוכחתך כל השנים הללו, כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. ומפני ארבעה דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתה, כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו, ושלא יהא חבירו רואהו ומתבייש ממנו וכו' כדאיתא בספרי. וכן יהושע את הוכיח את ישראל אלא סמוך למיתה, וכן שמואל, שנאמר (ש"א יב, ג) הנני ענו בי. וכן דוד את שלמה בנו:

3. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ח עמוד א

ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: לעולם ידור אדם במקום רבו, שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה. והתניא: אל ידור! - לא קשיא: הא דכייף ליה, הא דלא כייף ליה. (אם כפוף הוא לרבו לקבל תוכחתו - ידור אצלו, ואם לאו - טוב להתרחק ממנו, ויהי שוגג ואל יהי מזיד.)

שלוש מטרות בתוכחה

תוכחה מאהבה - דאגה לזולת

4. ויקרא (פרשת קדושים) פרק יט פסוק יז

(יז) לא תשנא את אחיך בלבבך הוכם תוכים את עמיתך ולא תשא עליו חטא: רש"י

לא תשנא את אחיך הפך ואהבת לרעך. והנה אלה המצוות כולם נטועות בלב, ובהשמרם ישבו בארץ, כי על שנאת חנם חרב בית שני

5. משלי פרק ג פסוק יב

(יב) כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה: מלבי"ם

(יב) כי את אשר יאהב ה' יוכיח שהתוכחה היא סימן האהבה, שמאהבתו ישגיח עליו להיטיב דרכו ולהעלותו אל מדרגה למעלה למעלה, וכאב את בן ירצה, כמו שירצה האב להעלות את בנו ממדרגה למדרגה,

6. בעל שם טוב ויקרא פרשת קדושים אות טו

הרוצה לפתוח פיו במוסר יש לחוש שידבר סרה על ישראל, כמו בצאת רבי שמעון בן יוחאי מן המערה בכל מקום שהיה מסתכל היה וכו', ויצא בת קול חזרו למערה וכו' (שבת ל"ג ב) ... וזהו שאמרו (סוטה ב' א) אין מזווגין לאדם אשה אלא לפי מעשיו, אין להתרעם על דור כי הוא עצמו הגורם, וזהו שאמר הוכח לעצמך ואחר כך תוכיח לחבירך, ובזה לא תשא עליו חטא להשליך עליו החטא ולהוציא את עצמו מהכלל, רק ישתף את עצמו עמהן:

7. תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מז עמוד א

תנו רבנן: לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת, לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידיו, ולא כיהושע בן פרחיה שדחפו לאחד מתלמידיו בשתי ידיו.

8. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קט עמוד ב

אמר רב עמרם בריה דרבי שמעון בר אבא אמר רבי שמעון בר אבא אמר רבי חנינא: לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה, שנאמר היו שריה כאילים לא מצאו מרעה. מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה - אף ישראל שבאותו הדור, כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה את זה.

רואים אנו בזה את הסכנה הגדולה שיש בהיסח הדעת כל דהו מהחטא. ומזה מתבאר מהו ענין תוכחה, ואיזה עיקר גדול הוא בעבודת האדם. שיהיה החטא עומד תמיד לנגד עיניו, ואיזה השבת אבדה, ופקוח נפש הוא, כשאדם חוטא ואינו יודע מהחטא, ובא אחד ומגלה לו, שהוא מחיה נפשו בזה, ועל זה נאמר מוכיח אדם אחרי חן ימצא.

21. רמב"ן ויקרא (פרשת ויקרא) פרק ה פסוק טו
וטעם אשם תלוי, מפני שבעליו סבור שאין עליו עונש כי לא נודע שחטא, מפני זה החמיר עליו הכתוב בספקו יותר מודאו, והצריכו איל בכסף שקלים, ואלו נודע חטאו היה מביא חטאת בת דנקא. וקראו אשם לאמר שהוא בשני סלעים כאשמות החמורים, לרמוז לו שאם יהיה נקל בעיניו ולא יביא כפרתו שמם יהיה בעונו.

22. דעת חכמה ומוסר חלק א מאמר קכז
ומתבאר מדבריו דאשם בא על זה גופא, על אי ידיעתו מהחטא, דלהכי קרבן אשם הוא חמור מחטאת משום דהחטא הכי גדול הוא אי - הידיעה מהחטא, וכיון שאשם בא על עבירה שאינו יודע כלל שחטא בה משו"ז הריהו חמור ביותר. חטא שיודעים ממנו הרי ידיעת החטא עוד מביאה לידי מעלות,

23. במדבר (פרשת בלק) פרק כב פסוק לד
(לד) ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך ועתה אם רע בעיניך אשובה לי:

24. של"ה מסכת יומא פרק דרך חיים תוכחת מוסר
וכן בבלעם כתיב (במדבר כב, לד) 'חטאתי כי לא ידעתי'. כלומר, חטאתי שלא ידעתי, שהיה לי לידע ולהתבונן זה מעצמי. ומזה ילמד האדם, לתת לב להתבונן תמיד. ובדבר שהיה לו לידע ולא ידע, אז השוגג כמזיד. ואף כל שוגג שבעולם, שהוא שוגג גמור, צריך כפרה.

25. תהלים פרק נא פסוק ה
(ה) כי פִּשְׁעִי אֲנִי אָדַע וְחַטָּאתִי נִגְדִי תָמִיד:

26. דעת תורה שם עמוד תד
ומזה תצא הערה נוראה לאדם מהו "מחליק לשון", ואיך שבל עסקו של האדם וטבעו הוא להחליק לשון לעצמו ביכלתו להונות עצמו ולייחד לעצמו גדולות ונצורות מחלום בעלמא, ותכונתו הוא להחליק לשון לעצמו בגלוי ועוד יותר בסתר. ומזה יתבונן האדם בגודל ערך לימוד המוסר ועד כמה הוא הכרחי לאדם, שיסוד המוסר הוא להעמיד את האדם על חטא, לבל יהי מחליק לשון לעצמו, ובזה תלויה כל הצלחתו ואשרו.

27. תלמוד בבלי מסכת יומא דף ט עמוד ב
רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרין: ראשונים שנתגלה עונם (לא היו מכסין פשעיהם). - נתגלה קצם (לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם (ירמיה כט)). אחרונים שלא נתגלה עונם (בני מקדש שני רשעים היו בסתר). - לא נתגלה קצם. אמר רבי יוחנן: טובה צפורן של ראשונים מכריסן של אחרונים. - אמר ליה ריש לקיש: אדרבה, אחרונים עדיפי, אף על גב דאיכא שעבוד מלכות - קא עסקי בתורה! אמר ליה: בירה תוכיח, שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים.

28. העמק דבר הקדמה לבראשית
ויש להבין הטעם למה קרא בלעם את אבותינו בשם ישרים ביחוד ולא צדיקים או חסידים וכדומה. וגם למה מכונה זה הספר ביחוד בכנוי ישרים. ... בחרבן בית שני שהיה דור עקש ופתלתל. ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה. אך לא היו ישרים בהליכות עולמם. ע"כ מפני שנאת חנם שבלבם זה את זה חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס. ובא עי"ז לידי שפיות דמים בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית. ועי"ז היה צדוק הדין. שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם ולא בעקמימות אף על גב שהוא לשם שמים דזה גורם חרבן הבריה והריסות ישוב הארץ.

17. שמואל ב פרק יב פסוק א - ז

וישלח ה' את נתן אל דוד ויאמר לו שני אנשים היו בעיר אֶחָד אֶחָד עֹשֶׂי וְאֶחָד רָאשׁ: ... (ה) וַיֹּסֶר אֶף דָּוִד בְּאִישׁ מֵאֵד וַיֹּאמֶר אֶל נָתָן חַי ה' כִּי בֵן מִוֹת הָאִישׁ הָעֹשֶׂה זֹאת: (ו) וְאֵת הַכֶּבֶשֶׂה יִשְׁלַם אַרְבַּעַתַּיִם עֶקֶב אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְעַל אֲשֶׁר לֹא חָמַל: (ז) וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל דָּוִד אֶתָּה הָאִישׁ כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲנֹכִי מִשְׁחִיתִיךָ לְמַלְכָּךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְאֲנֹכִי הַצֹּלֶתִיךָ מִיַּד שָׂאוֹל:

תוכחה לכבוד שמים

18. תלמוד בבלי מסכת שבת דף נה עמוד א

אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאלי: לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דין, שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה. ועל מצחם של רשעים תיו של דם, כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה. אמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מה נשתנו אלו מאלו? אמר לה: הללו צדיקים גמורים, והללו רשעים גמורים. אמרה לפניו: רבונו של עולם, היה בידם למחות ולא מיחו! אמר לה: גלוי וידוע לפני, שאם מיחו בהם - לא יקבלו מהם. (אמר) +מסורת הש"ס: [אמרה] + לפניו: רבונו של עולם, אם לפניך גלוי - להם מי גלוי? והיינו דכתיב (מעיקרא ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ולבסוף וממקדשי תחלו.) זקן בחור ובתולה טף ונשים תהרגו למשחית ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו וממקדשי תחלו וכתוב ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית. תני רב יוסף: אל תקרי מקדשי אלא מקודשי (שהודה למקטרג מדת הדין, וחזר מן הטוב). - אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאלף ועד תיו.

19. כוכבי אור מאמר עב

הענין הוא כמ"ש פנחס בן אלעזר כו' השיב חמתי כו' בקנאו את קנאתי ולא כליתי את בני בקנאתי כו' (במדבר כ"ה). הנה פנחס בקנאו קנאת ד' עצר המגפה מעל בני". ההסבר הוא כדומה, איש אחד חירף וגידף רב גדול וגאון האב"ד דמתא כאחד הריקים, וכעס הרב מאד מאד ומכש"כ בפני רבים, אולם אם אחד יקנא בעד הרב להשיב חורפו דבר שבעתים אל חיקו, ומכש"כ אם סתר לו להמחרף על הלחי, בזה שככה מעט חמת הרב, כן הדבר כאשר חמת ד' יצאה על ישראל בעון פעור, בזה אשר פנחס קנא לשמו ומסר נפשו בקנאותו לדקור בחרב את איש ישראל והמדינית, שככה חמת המלך. זהו מ"ש פנחס כו' השיב את חמתי, כי בזה אשר מקנאים לכבוד ד' לעשות נקמה בעוברי עבירה תשכך חמת מלכו של עולם, ובזה כיפר על בני". כן הדבר במצות תוכחה, מלבד עצם התכלית להחזיר את חבירו למוטב, הנה המוכיח הוא בתור מקנא קנאת ד' - להגיד למו פשעו כי הוא ממרה רצון ד' ית"ש, וזה הוא תועלת להשיב חמת ד'. הוא מה שאמרו חז"ל לא חרבה ירושלים אלא מפני שלא הוכיחו זא"ז, לא בשביל שלא קיימו המצוה של תוכחה, רק כי עצם התוכחה במה שמקנא קנאת ד' כנ"ל יש בכחה להשיב חמת ד' כנ"ל, ואף כי לא היו מקבלין התוכחה, מ"מ המוכיח מקנא קנאת ד' ומשיב חמת ד' ולא היתה חמת ד' נתכת להחריב ירושלים.

תוכחה בבחינת - חטאתי נגדי תמיד

20. דעת תורה חלק ה, עמוד עז

מוכיח זה משה - כל ספר דברים מלא מתוכחת משה רבינו לכלל ישראל. ואין מדובר כאן אודות תוכחה על להבא, דשם היתה התוכחה על העבר, - שלא נתן להם להסיח דעת אף רגע מהחטאים, ושלא יחזיקו עצמם לזכאים. "לא בצדקתך וביושר לבבך וגו'", (להלן ט, ה) - אל תדמו בנפשכם שהנכם צדיקים, זכור ואל תשכח חטא העגל. זכור ואל תשכח חטא המרגלים. זכור ואל תשכח החטא בשטים, וכל החטאים שמנה שם היו רק ארבעה, וכבר לא הניח להם להסיח דעתם מהם אף רגע; "ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם" (להלן ט, כד), "זא אל נא תונו את עצמכם שהנכם צדיקים! גילה להם חטאתם שיהיו יודעים תמיד מהחטא, וזהו ענין מוכיח, ועל זה נאמר מוכיח אדם אחרי חן ימצא. ומחליק לשון זה בלעם, כשראה את הכלל ישראל ברכם תיכף, ועל ידי זה באו לידי בחינה שלא היו במצב של "חטאתי נגדי תמיד", ומזה יצא ה"גבה לבם", ונפלו בשטים. הרי

זוהי היה שבח האבות שמלבד שהיו צדיקים וחסידיים ואוהבי ה' באופן היותר אפשר. עוד היו ישרים. היינו שהתנהגו עם אוה"ע אפי' עובדי אלילים מכוערים. מכל מקום היו עמם באהבה וחשו לטובתם באשר היא קיום הבריאה. כמו שאנו רואים כמה השתטח אברהם אבינו להתפלל על סדום. אף על גב שהיה שגא אותם ואת מלכם תכלית שנאה עבור רשעתם כמבואר במאמרו למלך סדום. מכל מקום חפץ בקיומם.

29. ישעיהו פרק א פסוק כו - כז
(כו) וְאִשִּׁיבָה שְׁפִטָּיִךְ כְּבְרָאשָׁנָה וְיַעֲצִיךָ כְּבִתְחִלָּה אַחֲרֵי כֵן יִקְרָא לְךָ עִיר הַצֶּדֶק קָרְיָה נְאֻמָּנָה: (כז) צִיּוֹן בְּמִשְׁפַּט תִּפְדֶּה וְשָׁבִיָּה בְּצֶדֶק: רש"י
(כז) **במשפט תפדה** - ע"י שיהיו בה עושה משפט: **תפדה** - מעונותיה:

סיכום:

משה רבנו מוכיח את עם ישראל לפני מותו. גם בזמן שהלכו ישראל במדבר מצאנו שמשה מוכיח את ישראל אך אלו תוכחות מסוג שונה. יש תוכחות על העתיד להציל את האדם מעוון, ויש תוכחות שבאות להזכיר לאדם את חטאי העבר כדי שידע ממה להזהר. תוכחה במהותה היא ביטוי לאהבה - "את אשר יאהב ה' יוכיח". חוסר תוכחה פעמים הוא ביטוי לייאוש ופעמים מבטא חוסר אכפתיות. אחת הסיבות לחורבן ירושלים היתה שלא הוכיחו אלו את אלו משום שהיתה ביניהם שנאה.

טרם זכינו שיבנה הבית משום שכאשר כל אחד בטוח בצדקת דרכו איננו מצליחים להעמיד את החטא לנגד עינינו. יהי רצון שנזכה לאהוב אחד את השני וכל תוכחה שתצא מפינו תנבע ממקום אוהב ודואג ומתוך כך נזכה לגאולה שלמה במהרה בימינו אמן!!

